

**АВТОМОБИЛЬ ЙЎЛЛАРИ ВА ШАҲАР КЎЧАЛАРИДАГИ САЙИЛГОҲ
ХУДУДИНИНГ ТОШКЕНТ ВОҲАСИ УЧУН БАЛАНСИ ВА ЯШИЛ
ЭКИНЗОРЛАРИГА ТАВСИЯ ЭТИЛАЁТГАН МАНЗАРАЛИ ЎСИМЛИК ТУРЛАРИ**

Убайдуллаев Фарход Бахтияруллаевич

Тошкент давлат аграр университети Қишлоқ хўжалиги фанлари фалсафа доктори (PhD),
доцент

Хаитов Фарход Джураевич

Тошкент давлат аграр университети ассисенти

Шарабаева Ирода Шокир қизи

Тошкент давлат аграр университети магистранти

Абдивосиев Жавохир Асомиддин ўғли

Тошкент давлат аграр университети магистранти

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6911808>

Аннотация. Бугунги кунимизда мамлакатимиз аҳолисининг яшаиш даражасини яхшилаш, экологик муҳитни барқарорлаштириш, автомобиль йўллари ва шаҳар кўчаларини баддий-архитектуравий кўринишини бойитиш мақсадида, автомобиль йўллари ва шаҳар кўчаларига сайилгоҳлар қуриш, мавжудларини таъмирлаш ва қайта қуриш ишларига эътибор йил сайин ошиб бормоқда.

Калит сўзлар: сайилгоҳ, ҳудудининг баланси, автомобиль йўллари, шаҳар кўчалари, яшил экинзорлар, меъморий ва режалаштириш ечими, пиёдалар оқими, манзарали ўсимликлар ассортименти.

**РЕКОМЕНДУЕМЫЕ БАЛАНСУ И ОЗЕЛЕНЕНИЮ ЗОНЫ ПАРКОВКИ НА
АВТОМАГИСТРАЛЯХ И ПРОГУЛОК В ГОРОДСКИХ УЛИЦАХ ВИДЫ
ДЕКОРАТИВНЫХ РАСТЕНИЙ ДЛЯ ТАШКЕНТСКОГО ОАЗИСА**

Аннотация. Сегодня в целях повышения уровня жизни населения нашей страны, стабилизации экологической обстановки, обогащения художественно-архитектурного облика автомобильных дорог и городских улиц из года в год уделяется все больше внимания строительству, ремонту и реконструкции бульваров вдоль автомобильных дорог и городских улиц.

Ключевые слова: парк, баланс территории, магистрали, улицы города, зеленые экосистемы, архитектурно-планировочное решение, пешеходный поток, ассортимент декоративных растений.

**TYPES OF ORNAMENTAL PLANTS RECOMMENDED FOR BALANCE AND
LANDSCAPING OF PARKING AREAS ON HIGHWAYS AND WALKS IN CITY
STREETS FOR TASHKENT OASIS**

Abstract. Today, in order to improve the living standards of the population of our country, stabilize the environmental situation, enrich the artistic and architectural appearance of highways and city streets, every year more and more attention is paid to the construction, repair and reconstruction of boulevards along highways and city streets.

Keywords: park, territory balance, highways, city streets, green ecosystems, architectural and planning solution, pedestrian flow, assortment of ornamental plants.

КИРИШ

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёевнинг 2017-йил 11-

сентябрдаги ПҚ-3262-сонли “Автомобил йўлларининг архитектура-ландшафт конструкцияси ва ободонлаштириш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Замонавий архитектура-шаҳарсозлик талабларини ҳисобга олган ҳолда аҳоли пунктларини ободонлаштириш ишларини ташкил этиш қоидалари” тўғрисидаги 2009-йил 9-мартдаги 59-сон қарорива бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлардаги вазифалар, автомобиль йўллари ва шаҳар кўчаларидаги сайилгоҳларни кўкаламзолаштириш, ободонлаштириш ва замонавий кўринишда меъморий бадиий безаш ишларини такоминланиши учун муайян даражада хизмат қилади.

Бу борада, автомобиль йўллари ва шаҳар кўчаларидаги сайилгоҳ ҳудудининг балансини ўрганиш ва майдонларини тўғри тахсимлаш муҳим аҳамиятга эгадир.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Сайилгоҳлар кичик майдонлардаги яшил экинзорлар бўлиб, қисқа муддатли дам олиш ёки бадиий фаолият учун мўлжалланган жойлар, шаҳар майдонлари, кўчалари, жамоат ва маъмурий бинолар, ёдгорликларнинг манзарали-бадиий безатилган ҳудудлардир. Жойлашишига кўра, жамоат бинолари яқинида, шаҳарнинг маъмурий ва жамоат марказида, архитектура ёдгорликлари ёки уларнинг мажмуалари яқинида, транспорт воситалари ва чорраҳаларда, турар-жойларда, ҳайкалтарошлик ва монументал объектлар яқинида; савдо марказлари яқинидаги майдонларга бўлинади. Вазифасига кўра мемориал, манзарали, кўرғазмали, транзит, ахборот, тарихий-меъморий, ўйин майдонларига ажратилади.

Сайилгоҳларнинг меъморий ва режалаштириш ечими, ўлчамлари, конфигурацияси ва кўкаламзорлаштирилиши атрофдаги биноларнинг табиати, жойлашуви, қўшни автомобил йўллари, пиёдалар оқимининг йўналиши билан белгиланади. Агар сайилгоҳ пиёдалар ҳаракати кўп бўлган майдонда жойлашган бўлса, йўлларнинг ҳолати транзит оқимининг йўналиши билан белгиланади. Улар дам олиш жойларидан ажратилган ва майдонни энг қисқа йўл бўйлаб кесиб ўтадилар (диагонал, кўндаланг, эркин). Ёдгорлик ёки монументал иншоотни майдонга жойлаштиришда композиция анъанавий равишда бино меъморчилигини очишга ёки ёдгорликнинг бадиий мазмунини очишга бўйсунди. Сайилгоҳ экинзорларнинг муҳитдаги таркиби унинг умумий режалаштириш ролини ва бу ерда жойлашган ёдгорликнинг образли хусусиятларини акс эттиради. Кўпгина майдонлар пиёдалар учун транзит ҳаракатини таъминлайди. Шу билан бирга, асосий пиёдалар йўлакларининг кенглиги 4 дан 6 м гача ва ундан кўп, иккинчи даражалиларнинг кенглиги эса 1,5 дан 4,0 м гача. Уларни ташкил этиш, қоида тариқасида, мунтазам режалаштириш шакллари билан белгиланади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Турар-жойлардаги сайилгоҳлар, қоида тариқасида, жамоат бинолари яқинида жойлашган. Уларнинг ҳудудида катталар дам олиш масканлари ва болалар учун ўйин майдончалари ташқи чегаралардан ҳимояланган ҳолда йўналишли ҳаракатга эга бўлган бўлакларга ажратилган. Агар сайилгоҳда транспорт воситаларининг ҳаракат жадалиги бўлган йўлга улашган бўлса, ўйин майдончаларига рухсат берилмайди.

Бундай сайилгоҳларнинг композицион режалаштириш таркиби регуляр ва бадиий кўринишга эга бўлиши, дарахтларни жойлаштиришда эса, гуруҳли ва аллеяли бўлиши мумкин. Сайилгоҳлардаги яшил экинзорлар учун қуйидаги композиция усуллари

қўлланилади: очик - майсазор қопламалари, гулзорлар, ҳовузлар, йўллар ва майлонлар; ярим очик - партер участкалари ва баланд бўйли дарахтлар-буталарнинг зич экишларининг устунлиги (гуруҳ ва қатор экиш, тўсиқлар).

Сайидгоҳлар автомобил йўллари яқинида жойлашганида, ҳимоя тасмасига эга бўлган яшил экинзорларга, оддий дарахтлардан ва керак бўлганда шовқиндан ҳимоя қилувчи махсус деворлардан яратилади.

1-жадвал

Сайилгоҳ ҳудудининг баланси, умумий майдонига нисбатан % ҳисобида

Сайилгоҳ тури	Йўлак ва майдончалар %	Яшил экинзорлар %	
		Жами	Шу жумладан гуллар
Шаҳарнинг марказий ва туман аҳамиятидаги майдонларида 1 гектаргача	25–28	72–75	1,5–2
Худди шу жойда, ҳажми 1 га дан ортик	20–25	78–80	1,5–2
Шаҳарнинг марказий ва туман майдонларидаги манзарали ва режалаштирилган сайилгоҳларнинг аҳамиятидаги кўра рухсатсиз ташриф буюрувчилар.	3–5	95–97	0,5–1
Уйлар орасидаги кўчаларда ва кўча бурчакларида 0,5 га гача бўлган сайилгоҳлар	18–20	80–82	0,3–0,5
Худди шу жойда 0,5 га дан ортик ҳажмда	15–18	82–85	0,3–0,5
Алоҳида бинолар олдидаги майдонлар	20–25	75–80	1–2

Транспорт майдонлари ва кесишмаларда жойлашган сайилгоҳларни кўкаламзорлаштириш (ташриф буюрувчиларга кириш имкониятисиз ёки транзит йўллари билан), йўл ҳаракати хавфсизлиги вазифасига бўйсунади ва пиёдалар оқимининг асосий йўналишини таъкидлаб, майсазорлар ва қаторлаб экилиши устунлик қиладиган эркин гуруҳлар томонидан ҳал қилинади. Шу билан бирга, дарахт ва бута турлари нафақат манзарали, балки газга чидамли бўлиши керак.

Сайилгоҳни режалаштириш қарори унинг шаҳардаги жойлашувига, мақсадига, маҳаллий ва иқлим шароитига ҳамда бошқа кўплаб омилларбоғлиқ. Сайилгоҳ майдонда бутун ҳудудни, шунингдек, унинг бир қисми эгаллаши мумкин. Кўпинча сайилгоҳлар бинолар орасидаги "яшил чўнтак" шаклида жойлашган.

Сайилгоҳнинг меъморий-режавий ечими парклардан кўра содда, режалаштириш тузилмаси, ўсимликларнинг кичикроқ ассортименти, рельефнинг тафсилотларига, ободонлаштиришга эътибор беришни талаб қилади.

Сайилгоҳ ҳудудини режалаштириш қарори, мақсадга боғлиқ. Жамоат турар-жой бинолари билан ўралган майдонда жойлашган сайилгоҳнинг ўзи унинг композициянинг элементига айланади. Майдон ва сайилгоҳ ҳар доим бир бутунни ташкил қилиши керак. Сайилгоҳнинг режаси ўраб турган майдоннинг меъморий ансамблига бўйсунуши керак. Сайилгоҳни режалаштириш учун энг муҳим нарса - сайилгоҳнинг ўлчами ва сайилгоҳ ўртасидаги тўғри нисбатни ўрнатиш. Аҳоли пунктининг жамоат маркази бўлиб хизмат қиладиган майдонларда сайилгоҳ майдоннинг марказида жойлашган бўлиши ёки унинг фақат бир қисмини эгаллаши мумкин.

Автомобиль йўллари билан кесишган сайилгоҳларда майдонлар иккита алоҳида кўринишда жойлашган. Агар ҳудудни ўзаро перпендикуляр транспорт оқимлари кесиб ўтган бўлса, у ҳолда сайилгоҳ тўртта алоҳида қисмдан иборат бўлиши ва фақат манзарали вазифани бажариши мумкин.

Сайилгоҳ бинолар билан ўралган бўлса, ҳудудни режалаштириш ва композиционландшафтларни гуруҳлаш усуллари ҳудудни ўраб турган биноларнинг эстетик фазилатларини тўлиқ аниқлашга ёрдам бериши керак.

Сайилгоҳбини олдида ёки олдида жойлашган майдонсув юзаси, бино ёки сув объектининг асосий истиқболини тўсиб қўймайдиган дарахтлар ёки буталар билан ўралган очик майсазор ёки партерни ифодалайди. Шунинг учун меъморий иншоотларнинг эстетик фазилатларини яхшироқ кўриш учун уларнинг олдида баланд ўсимликлар ёки тузилмалар бўлмаган тегишли жойни лойиҳалаш керак.

Йўл ҳаракати жадал бўлган автомобил йўлларига туташ майдонларда, газларнинг зарарли таъсиридан ҳимоя қилишни таъминлайдиган, периметри бўйлаб зич ўсимликлар қатор тасмали экиш ёрдамида шовқинни камайтириш ва ташриф буюрувчилар учун биринчи навбатда қулай шароитлар яратиш лозим. Бундай жойларнинг режалаштириш тузилиши махсус шовқиндан ҳимояланган деворлардан фойдаланган ҳолда пиёдаларнинг қулай дам олишини ва ҳаракатини таъминлайди.

МУҲОКАМА

Сайилгоҳни режалаштиришда унинг ҳудудининг мувозанатини аниқлаш муҳим, бунинг учун майдон ҳудудини ташкил этувчи асосий элементларнинг тўғри нисбатини топиш керак (майдонлар, йўллар ва ҳар хил турдаги кўчатлар). Бу нисбат ҳар бир ҳолатда бир неча омилларга боғлиқ:

ташриф буюрувчиларнинг мумкин бўлган сони, сайилгоҳнинг мақсади, унинг шаҳар режасидаги ўрни, иқлим шароити, релефи, атрофдаги биноларнинг табиати валандшафтнинг панорамаларини очиш зарурати.

ташрифчилар ҳаракатининг жадалигига қараб, майдон ҳудудининг тавсия этилган баланси. 2-жадвалда тавсиялар келтирилган ҳар хил тўлдириш учун ажратилган сайилгоҳ майдоннинг тахминий ўлчамларини режалаштириш элементлари.

2-жадвал

1 гектар майдонга эга сайилгоҳ элементларнинг тавсия этилган ўлчамлари

Сайилгоҳ элементи	Эгалаб турган ҳудуд м ²	Эгалаб турган ҳудуд %
Майдон ва аллея	3500	35
Гулзорлар	500	5
Газонлар	3000	30
Дарахт ва буталар	2700	27
Кичик меъморий шакллар (фавворалар, сақловчилар деворлар, зинапоялар, ҳайкаллар ва бошқалар)	300	3
Жами	10000	100

1 гектар майдонга эга сайилгоҳ элементларнинг тавсия этилган ўлчамлари

Сайилгоҳ элементи	Эгалаб	Эгалаб
-------------------	--------	--------

	турган ҳудуд м ²	турган ҳудуд %
Майдон ва аллея	3500	35
Гулзорлар	500	5
Газонлар	3000	30
Дарахт ва буталар	2700	27
Кичик меъморий шакллар (фавворалар, сақловчилардеворлар, зинаполяр, ҳайкаллар ва бошқалар)	300	3
Жами	10000	100

1 гектар майдонга эга сайилгоҳда манзарали ўсимликлар сони (донада)

Сайилгоҳ элементи	Эгалаб турган ҳудуд м ²	Эгалаб турган ҳудуд %	Манзарали ўсимликлар сонии донада
Майдон ва аллея	3500	35	200-220
Гулзорлар	500	5	1500-1700
Дарахт ва буталар	2700	27	100-120
Жами	6700	67	

1 гектар майдонга эга сайилгоҳда манзарали ўсимликлар асортименти ва уларнинг сони (донада)

Манзарали асортименти	Эгалаб турган ҳудуд м ²	Эгалаб турган ҳудуд %	Манзарали ўсимликлар сонии донада
Дарахтлар			
Сохта каштан	3500	35	200-220
Ажойиб (гўзал) каталпа	200-250	2-2,5	10-12
Ипак акация	200-250	2-2,5	10-12
Магнолия	200-250	2-2,5	10-12
Лола дарахт	200-250	2-2,5	10-12
Гинго билоба	200-250	2-2,5	10-12
Шарк биотаси	200-250	2-2,5	10-12
Одий қарағайи	200-250	2-2,5	10-12
Виргин арчаси	200-250	2-2,5	10-12
Одий арча	200-250	2-2,5	10-12
Буталар			
Япон беҳиси	150-200	1,5-2	7
Одий лигуструм	150-200	1,5-2	7
Дойим яшил шамшод	150-200	1,5-2	7
Европа форзицияси	150-200	1,5-2	7
Бир йиллик гуллар			
Гулзорлар	500	5	1500-1700
Жами	6700	67	

ХУЛОСА

Автомобиль йўллари ва шаҳар кўчаларидаги сайилгоҳ худудлари учун манзарали дарахт ва буталарни кўчатзорларда кўчатларини этиштиришда кўчатларнинг ўсишини тезлаштириш масалалари катта аҳамиятга эга. Кўчатзорнинг рентабеллигини ошириш бўйича агротехник тадбирлар мажмуасида суғориш, ўсиш стимуляторларидан фойдаланиш энг самарали усуллардан бири бўлиб, бу дарахт ва буталарнинг кўчатларини этиштириш вақтини қисқартиради, уларнинг сифатини яхшилади, шу билан бирга бир йил учун меҳнат харажатларини камайтиради.

REFERENCES

1. Гафурджанов Б. Т., Бердиев Э. Т. Декоративные особенности Гинкго двулопастного (*Ginkgo biloba* L.) и перспективы использования его в озеленении городов Узбекистана //Современные проблемы и достижения аграрной науки в Арктике. – 2020. – С. 383-394.
2. Жураев Ж. М., Холмуротов М. З., Халилова К. А. Биоморфологические свойства семян медоносной липы //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 7. – С. 32-36.
3. Убайдуллаев Ф.Б. Влияние стимуляторов на рост сеянцев конского каштана // Актуальные проблемы современной науки. – 2018. – С. 115-119.
4. Farxod Ubaydullaev*, Alisher Xoliqov, Sardor Xudaybergenov and Tojinur Pulatova Irrigation regime Influence on the growth and seedlings development of common fake chestnut (*Aesculus hippocastanum* L.) and Japanese safflower (*Sophora japonica* L.) in the highways landscaping. //E3S Web Conf. Volume 264, 2021. International Scientific Conference “Construction Mechanics, Hydraulics and Water Resources Engineering” (CONMECHYDRO - 2021)